

İRAN'IN NÜKLEER DOSYASI

ТЕРМОЯДЕРНОЕ ДОСЬЕ ИРАНА

NUCLEAR FILE OF IRAN

Abbas KARAAĞAÇLI*

ÖZET

Son yıllarda İran İslam Cumhuriyeti uygulamaları, siyasal sistemi, ideolojisi ve katı dış politikasıyla kendinden söz ettirmiştir. Dünya kamuoyu en çok bu ülkenin nükleer faaliyetleriyle ilgilenmektedir. Başta ABD olmak üzere İsrail ve batılı devletler İran'ın nükleer faaliyetlerinden kuşku duymakta ve karşı gelmektedir. Oysa ki ABD ve diğer batılı devletler kendi kuklaları konumundaki Şah Rejimi'nin nükleer faaliyetlerini desteklemekte hatta bu konuda birbirleriyle yarış içerisindediler. 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran'ın izlediği bağımsız dış politika nedeniyle emperyalist güçlerin hedefi haline gelmiş ve barışçıl nükleer faaliyetleri batının hedef tahtası haline gelmiştir. ABD önderliğindeki batılı devletler baskı, şantaj ve ambargolarla İran'ı yıldırma hedeflemişlerdir. Bu çalışmada başlangıcında günümüze dek bu ülkenin serüveni mercek altına alınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nükleer silah, yayılma, kuşku, güvenlik, emperyalizm, ambargo

РЕЗЮМЕ

В последние годы заставила говорить о себе Иранская политическая система, идеология и внешняя жесткая политика. Мировое общественное мнение больше всего интересовалось термоядерной деятельностью. Во главе США, Израиль и другие западные государства относятся с подозрением и выходят против того чтобы Иран занимался термоядерной деятельностью. Хотя США и другие западные государства используя как куклу поддерживают режим шаха и его термоядерные деятельности, соревнуются даже с друг другом. В 1979 году после Исламской революции из-за самостоятельной внешней политики Ирана это государство попало в цель империалистических сил, а также миролюбивые термоядерные деятельности. Во главе США западные государства поставили цель запугать Иран давлением, шантажом и эмбаргом. В этой работе с начала до наших дней была попытка взять их в цель.

Ключевые Слова: Термоядерное оружие, Распространение, Настороженность, безопасность, империализм, эмбарго

---

* Yrd. Doç. Dr; TÜRKİYE

ABSRTACT

In recent years, Iran Islamic Republic make people talk about itself with its enforcements, political system, ideology and strict foreign policy. The world public opinion is interested in mostly this country's nuclear activities. Notably USA, Israel and west states object and doubt about Iran's nuclear activities. However, USA and other west states support the nuclear activities of Shah Regime which is a puppet of these countries, in fact they are in a competition with each other about this support. After Islamic Revolution in 1979 because of independent foreign policy which Iran pursued, it became the target of imperialist arms and its conciliatory nuclear activities became the West's target area. West states, under the leadership of USA, plan on daunting Iran with pressure, blackmail and embargo. In this action, from the beginning till today, this country's adventure is tried to observed.

Key Worsds: Nuclear weapon, Occupation, Suspicion, Security Imperialism, Embargo

Eskiden, insanlığın geleceğinin su veya gıda kaynaklarının bitmesi ile tehlikeye düşeceği düşüncesi hâkimdi. Günümüzde ise uzmanlara göre, insanlığın geleceğinin enerji krizinin tehdit ettiği düşüncesi hakim olmaya başlamıştır. Son yıllarda, uluslararası kamuoyu yoğun bir şekilde İran İslam Cumhuriyeti nükleer programıyla ilgilenmektedir. Bu ilgi, Batılı ülkelerin İran rejimiyle bölgesel sorunlar konusunda farklı düşünce ve yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır. 1979 İslam Devriminden sonra, Batı eksenindeki monarşiye dayalı Şah rejimin aksine, Devrim Hükümetleri, Batı karşıtı, bağımsız bir politika izlemeye başlamışlardır. Monarşi döneminde İran'ın nükleer projelerine destek veren hatta içinde yer almak için birbirleriyle yarışan Batılı Devletler, günümüzde bu faaliyetlerinden dolayı İran'a karşı çok sert tavır takınmışlardır. İranlı yetkililer nükleer faaliyetlerin barışçıl amaçlı ve hedeflerinin günden güne artan enerji ihtiyaçlarının karşılamak olduğunu vurgulamaktadırlar. İranlı yöneticiler her fırsata NPT (1) antlaşmasına bağlı olduklarını vurgulamaktadırlar. Başta Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail olmak üzere Batılı Devletler İran'ın nükleer faaliyetlerinden kuşku duyduklarını Uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ve kendilerine bağlı medya organlarıyla dile getirmektedirler. İran'ın zengin enerji kaynaklarına sahip olduğunu ve bu faaliyetlerin nükleer silah üretime yönelik olduğunu vurgulamaktadırlar.

Bu suçlamaları karşın, İranlılar, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı IAEA' in (2) bütün kural ve isteklerini yerine getirdiklerini ve kendilerine karşı çifte standart uygulandığını söylemektedirler. IAEA 'in Başkanı ve sözcüleri, uluslararası denklemler ve dengelere göre kimi zaman İran'ı haklı bulurken genel olarak ABD ekseninde tavır almaktadırlar.

Öte yandan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve 5+1 (3) gurubunun girişimleri de krizin çözümünde pek mesafe aldıkları söylenemez. Bilindiği gibi kısa süre önce İran İslam Cumhuriyeti 10 dönem Cumhurbaşkanlığı seçimlerini gerçekleştirmiş, muhalefetin yoğun itirazlarına rağmen Anayasayı Koruma Şurası, Rehberlik Makamı ve son olarak İslami Şura Meclisinin onayını alan Mahmut Ahmedinejad, bu koltuğa oturmuştur. Bazı dini otoritelerin, muhalefetin ve reformcu kanadın seçim sonuçlarına yönelik itirazları devam etmektedir. Hatta hükümetin meşruluğu sorgulanmaktadır. Seçim sonucunda ülke içindeki olumsuz gelişmeler ve istikrarın sağlanamaması dış politikadaki etkilerini göstermeye başlamıştır. İran'ı doğrudan ilgilendiren Hazar Denizinin statüsünün ele alındığı Aktav konferansına davet edilmemesi bu olumsuz gelişmelerin başlangıcı sayılabilir.

Kazakistan'ın Aktav kentinde Hazar'a kıyısı bulunan Rusya Federasyonu, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın katılımıyla gerçekleşen bu oturuma İran'ın çağrılmaması, uluslar arası arenada bu ülkenin izole edilmesine yönelik girişimlerinin sonucu olarak değerlendirilebilir. Tam da bu ortamda İran Devleti nükleer programıyla ilgili yeni bir paketi 5+1 gurubuna teslim ederek, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu öncesinde U.A.E.A. nezdinde yeni öneri paketiyle girişimlerini yapmıştır. Önümüzdeki aylarda ve hatta yıllarda bu konu Dünya kamuoyu gündeminde önemini artırarak devam edecektir. Ben araştırma yazımda bu tartışmalara girmeden konunun hassasiyetine binaen, İran'ın resmi verilerini kaynak alarak bu ülkenin nükleer programını ve gelişim aşamalarını okuyucularımın paylaşmak istiyorum. Konuyu araştırmaya başladığımda İran'ın nükleer kurum, müessese ve faaliyetlerini herkesin erişebileceği ve rahatlıkla görebileceğini gördüm. Bu bilgilerin internet, kitap ve yazılı basın ortamında sergilendiğine şahit odum.

Bildiğimiz gibi atom çekirdeği nötron ve protonlardan oluşmaktadır. Nötronlar elektrik yükünden yoksundurlar. Buna karşılık protonlar pozitif yük taşımaktadırlar. Bunlar arasında güçlü elektrik çekimi söz konusudur. Meydana gelen elektronik hareketlilik sırasında atom molekülleri parçalanmaz ve doğal atomları meydana getirirler. Bu moleküllerin yan yana gelmesi Atom Enerjisi diye adlandırdığımız gücün temelidir. Bu işlemin uygulama sahası çok küçük olmasına karşın içinde büyük bir enerji miktarı barındırır. İnsanoğlu her zaman çok enerji üreten ve çevreye daha az zarar veren enerji kaynakları peşinde olmuştur. Bu düşünce doğrultusunda atom molekülleri içinde var olan enerjiyi açığa çıkararak gündelik yaşamında kullanmak istemektedir.

Kuşkusuz çağımızda insanlığın hizmetinde bulunan en önemli enerji kaynaklarından biri elektrik enerjisidir. Elektrik üretimi için farklı ve birbirinden değişik yöntemler kullanılmaktadır. Bunların başında hidroelektrik santralleri, rüzgar enerjisi, güneş enerjisi, jeotermal enerji, termik santraller ve son olarak nükleer enerjiyi sayabiliriz. Termik santrallerde fosil kaynaklı yakıtlar yani; kömür, petrol ve doğal gaz kullanılarak ısı üretiliyor ve üretilen hararet buhar kazanlardaki suyu buhara dönüştürerek elektrik tribününün çalışmasını sağlıyor. Nükleer enerjiyle çalışan santrallerdeyse; atom çekirdeği yarılarak içindeki enerji ısı olarak serbest bırakılıyor. Isı kullanılarak elektrik üretimi gerçekleştiriliyor. Aslında nükleer santraller fosil yakıtlı santraller gibi çalışıyor, bir tek fark kömür yerine atomun yarılmasından meydana gelen enerji kullanılıyor. Dünyada farklı nükleer santral sistemleri mevcuttur. En gelişmişlerinden biri basınçlı suyla çalışan reaktörlerdir. Uranyumun nükleer santrallerdeki fonksiyonuna gelince; atom çekirdeğinin proton ve nötronlardan oluştuğunu, bu ağır unsurların barındırdığı birleşik enerjinin atomun yarılmasıyla serbest kaldığını biliyoruz. Serbest kalan enerji çok yüksektir ve nükleer reaktörde yakıt olarak kullanılmaktadır. 12 gramlık bir Uranyum hâpının kullanımı bir ton taş kömüre veya 17 bin ton metre küp gaza eşittir. İran'da Fars Körfezi kıyısındaki Buşehr Nükleer santralinde kullanılan 80 ton uranyum enerjisi 17 milyon varil ham petrole eşittir.

(4)

Nükleer yakıt dönüşümlü reaktörlerin en temel ihtiyacı uranyumdur. Uranyum doğal bir madendir. Orasil adındaki maden taşından uranyumun %99,7 sinin izotopu ^{238} dir ki onun da çözülme imkanı bulunmamaktadır. Kalan %1 den az hafif kısmı ise; Uranyum 225 diye adlandırılır. Bu izotop doğal uranyumda 3 nötron az olduğundan çözülebilirlik özelliğe sahiptir. Böylece madenden çıkarılan uranyumun yalnız %1 gibisi zenginleştirilerek sanayide kullanılabilir. Bu işleme yakıt dönüşümü denmektedir. Uranyum 235 ve 238 aynı kimyasal özelliklere sahip olduklarından dolayı normal yollardan zenginleştirilmemektedir. Kimyasal yöntemler yerine fiziksel uygulamalar yolu yani santrifüjleşmeyle (çok yüksek

hızla çevirmek) gerçekleştiriliyor. Bu işlemle bu 2 izotop (ağırlıkları farklı olan) birbirinden ayrıştırılıyor. İran'da bu işlemler güvenli bir ortamda gerçekleşiyor.(5)

İran'da nükleer enerji üretimine yönelik faaliyetler çeşitli aşamalarla oluşmaktadır. Birinci aşama Uranyum madenini yer altından çıkarmaktır. Teknik aletlerle yer altındaki Uranyum tespit edildikten sonra, miktarı ve kalitesine göre çıkarılıp çıkarılmayacağına karar veriliyor. İran'daki en zengin Uranyum madenleri, çöl kıyısındaki Yezd eyaletinde bulunuyor. Buradan çıkarılan maden Oksit uranyumdan (U₃O₈) oluşuyor. İkinci aşamada eşit boyutlarda parçalanmış olan maden taşları teknik değirmenlere gönderiliyor. Bu işlem aynı eyaletteki Erdekan tesislerinde yapılmaktadır. Üçüncü aşamada sülfürik asit (H₂SO₄) kullanılarak Uranyum yabancı maddelerden ayrıştırıyor ve tasfiye edilmiş kuru uranyum ortaya çıkıyor. Elde edilen madde katı uranyumdur ki; buna da Sarı Kek denilmektedir. Bu işlemler Yezd eyaletindeki Netenz tesislerinde gerçekleştirilmektedir. U.A.E.A'nın denetçileri bu tesiste denetim yapmakta, kapalı devre görüntü cihazlarıyla gözlemlerini sürdürmektedirler. İran'ın İsna haber ajansının verdiği habere göre: Netenz tesislerinde var olan 3000 santifürjün yanı sıra 6000 santifürj daha faaliyete geçecektir.(6)

Sarı Kek, Yellowcake veya (Urannia) olarak da adlandırılmaktadır. Sarı Kek'i oluşturan maddeler:

- a- Uranyum oksitleri (U₃O₈)
- b- Hidraksid UO₂(OH)² ve ya (UO₂)² (OH)²
- c- Sülfat Uranyum (UO₂SO₄)
- d- Praksit Uranyum UO₄NH₂

Sarı Kek genel olarak nükleer reaktörlerde yakıt olarak kullanılmaktadır. Dünyada her yıl ortalama 64 bin ton üretilmektedir. Kanada ve Kazakistan dünyanın en büyük üreticileridir. Kilosu ortalama 25 dolar civarında satılmaktadır. (7) Dördüncü aşamada ise Sarı kek santifürjlerde zenginleştirilmek için önce gaz haline getiriliyor. Bu işlemde kimyasal bir ortamda katı konsantre oksit Uranyum (UCF) Hefrafolarayd (UF₆) haline getiriliyor. Bu madde oda sıcaklığında katı haldedir. Biraz sıcakta ise gaza dönüşmektedir. Buraya kadar olan kısımda uranyum üzerinde yapılan işlemler kimyasaldı. İzotop 235 in yoğunluğunda bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bu işlemler İran da İsfahan Tesisleri'nde yapılmaktadır. Hap üretme nükleer yakıtın en hassas aşamalarından biridir. Bu fabrikalarda ve diğer fabrikalarda uranyum ürünlerini (UCF) ve Zirkonoyom (ZPP) nin yanı sıra İsfahan nükleer tesislerinde faaliyet göstermektedirler. Bu fabrikaların yapımı 2000 yılında başlamıştır. İranlı uzmanlarca yapılmış ve faaliyete geçirilmiştir. Burada Dioksit hapi doğal ve zenginleştirilmiş olarak %5 zenginleşmiş olarak diğer tesislerinde ihtiyacı için hazırlanıyor. Bu aşamada WWER-1000 yakıtı üretilmektedir. Bu üretilenler 40 megavatlık Erak nükleer tesislerinde kullanılmaktadır. Erak tesisinde: Dioksit Uranyum Dioksit hapları, yakıt çubuklarının montajı, yakıt üreticisinin yapımı gerçekleştirilmektedir. Bu fabrikanın kapasitesi yıllık 40 ton olup 140 tona çıkarılabilir büyüklüktedir. (8)

Beşinci aşamada elde edilen Uranyum ki henüz UF₆ şeklindedir Dioksit Uranyum pudrası (UO₂) na dönüştürülmektedir. Elde edilen bu mamul nükleer yakıt olarak kullanılmaktadır. Bu işlemler İsfahan nükleer tesislerinde gerçekleştirilmektedir. Altıncı aşama: Ağır suyla çalışan bir reaktör yakıtı için %5 zenginleşmiş uranyum 225 gereklidir. Oysaki bir Uranyum Bombası yapmak için en az %90 zenginleştirilmiş Uranyum gereklidir. Zenginleştirme işleminde birkaç yöntem kullanılarak ağır ve hafif izotoplar ayrıştırılmaktadır. Sanayi ihtiyacı için gaz yayılması ve santifürüz gaz yöntemleri kullanılmaktadır. İran'da Netenz tesislerinde UF₆ gazı silindir mahzenlerde hızlı eritilerek merkez kaç gücü kullanılarak UF₆ 235 ki, UF₆ 238 den hafiftir, molekülünden ayırarak

koparılmaktadır. Böylece zenginleştirilmiş Uranyum elde edilmektedir.(9) Tahran Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Menije Rehber göre: Ağır suyun kaynama derecesi normal suyun kaynama derecesinden yüksektir. Bu suyu elde etmek için damıtma ve buharlama yöntemleri kullanılmaktadır. İran'ın Irak tesislerinde karmaşık işlemlerden sonra ağır su elde ediliyor. Dünyada bu işlemi yapabilen yalnız 8 ülke var, İran bu teknolojiye sahip 9. ülke konumuna gelmiştir. Atom fiziği uzmanı Tahran Emir Kebir Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Hüseyin Aferide ise: "İran çok zengin doğal uranyum kaynakları sahiptir. Bu kaynaklarımızı kullanarak üretim yapmaktayız. Üretilen ağır suyu ağır su reaktörleride kullanabiliriz, uranyum zenginleştirmek için buraları kullanabiliriz, Irak'taki tesislerimizde yılda 16 ton ağır su üretiyoruz, bunu elektrik ve tıp alanında kullanmaktayız, " demiştir. (10)

Yedinci aşamada, Atom yarılınca hafif çekirdekler alfa ışını ve nötron enerjisi ortaya çıkarır. Ortaya çıkan enerji ($E=MC^2$) hareketli enerjiye dönüşür. Ortaya çıkan sıcaklık reaktörün kalbindeki sistemle nötron ve atomun çekirdeğini kontrol eder. Reaktörler işlem bakımından ikiye ayrılırlar:

a-Hafif suyla çalışan reaktörler. Bunların sureti azdır ve yarılmalariyla ısı üretimi yavaşça gerçekleştirilir. Bu tip reaktörlerin kullanımı barışçıldır. İran'ın Fars Körfezi kıyısındaki Buşehr nükleer santral bu tip bir reaktördür

b- Ağır suyla çalışan reaktörler. Bu reaktörler enerjinin yanı sıra tıp ve tarımsal araştırmalarda kullanılan yakıtı da üretmektedir. Plütonyum ve Uranyum 235 bu reaktörlerin ürünleridir. İran'da tahran yakınlarında ki Irak Nükleer santral bu tip reaktörlerdendir.(11)

Sekizinci aşama: Nükleer ürünler enerji üretiminin yanı sıra tıpta, tarımda ve başka alanlarda ve bilim araştırma sahalarında da kullanılmaktadır. İran'da Tahran Üniversitesi araştırma reaktörü (12), Türkiye sınırındaki Doğu Azerbaycan eyaleti merkezi Tebriz'in yakınlarındaki Binab Nükleer Araştırma Merkezi ve Tahranın kuzeyindeki Kereç'deki Heştgerd Nükleer Tıp ve Tarım Araştırmalar Merkezi en önemli nükleer bilimsel ve araştırmalar merkezleridir. Nükleer reaktörlerde ortaya çıkan nükleer atıklar radyo aktif özellikleri ve başka zararlarından dolayı belli yasalar ve kurallar çerçevesinde çok teknik ayrıştırmalara tabi tutulduktan sonra ülkenin ortasındaki Yezd eyaletinde Enarek de muhafıza edilmektedir. Her hangi bir sızıntı olmaması ve çevreye zarar vermemesi için gerekli bütün tedbirler alınmıştır.

İran atom enerjisi kurumu 1974 yılında kuruldu. 1979 İslam Devrimi'nden sonra ülkenin ihtiyaçları, enerji dar boğazı ve meydana gelen yeni siyasal gelişmeler çerçevesinde yeni hedef ve amaçlarla faaliyetlerini hızlandırmıştır. Devrimden sonra iktidara gelen bütün hükümetler bu kurumun gelişmesi için gerekli destekleri bir Devlet Politikası gereği olarak vermişlerdir. Kurumun hedefleri:

- I. Nükleer bilimin gelişmesini ve alt yapısını sağlamak
- II. Tarım, tıp ve hizmet sektörlerinde nükleer teknoloji ve biliminden faydalanmak
- III. Ülkenin elektrik ihtiyacının bir kısmını karşılamak doğrultusunda nükleer santrallerden faydalanmak
- IV. 20 bin megavatlık nükleer reaktör ve araştırma reaktörleri için uzun vadeli hazırlıklar yapmak ve yakıt tedarik etmek
- V. Nükleer atıkların toplanması, saklanması işlemini gerçekleştirmek
- VI. Uluslararası kurallar çerçevesinde halk ve çevreyi radyo aktif ışınlardan korumak
- VII. Nükleer enerji konusunda güncel bilim ve teknolojiyi takip etmek. (13)

İran Atom Enerjisi Kurumuna bağlı kurumlar:

- a- Nükleer güvenlik sistemi
- b- Uluslararası, parlamento ile ilişkilerden sorumlu ve planlama yardımcılıkları
- c- Araştırma ve bilim yardımcılıkları
- d- Mali ve idari yardımcılıklar

Araştırma merkezleri:

1- Eğitim bölümü

2- Araştırma bölümü:

a: Tarımsal, Tıp ve Sanayi Araştırma Merkezi (1984 yılında Tahran'ın batısında Kerec kentinde 100 hektarlık alanda faaliyet geçmiştir)

b: Nükleer reaktörler araştırma merkezleri (İsfahan, Tahran)

c: Nükleer Yakıt Araştırma Merkezi

d: Nükleer bilim

e: Plazma fizik (14)

Nükleer bilim ve teknolojik ihtiyaçlara yönelik eleman yetiştirmek amacıyla İran Atom Enerjisi Kurumu Nükleer Bilim ve Araştırma Merkezi kurmuştur. Dr Muhemet Gennadi başkanlığındaki kurumunun hedefleri:

1- Nükleer bilim ve teknolojiyi geliştirmek ve yaygınlaştırmak

2- Nükleer faaliyetlerin seviyesini yükseltmek için alt yapıyı oluşturmak

Kurumun görev ve sorumlulukları:

1- Nükleer enerji ve ona bağlı sahalarda örneğin: Plazma, lazer, tıp, tarım, enerji gibi alanlarda araştırma yapma

2- Temel, işlevsel ve geliştirme alanlarda projeler hazırlamak

3- Araştırma merkezi faaliyetleriyle ilgili imkanlar yaratmak

4- Ülkede ve yut dışındaki nükleer araştırma merkezleriyle iş birliği yapmak

5- Özel ve tüzel kişilere bu konularda danışmanlık yapmak

6- Nükleer eğitim sahasında kitaplar, büroşürler, dergiler ve bilgisayar programları hazırlamak

7- Bilimsel toplantılar ve eğitim seminerleri düzenlemek

Araştırma Merkezinin Mütevelli Heyeti:

1- İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı

2- Bilim Bakanı ve ya Temsilcisi

3- Devlet Planlama Teşkilatı Başkanı ve ya Temsilcisi

4- Araştırma Merkezi Başkanı

5- İran Atom Enerjisi Kurumu Araştırmalardan Sorumlu Yardımcısı

6- Ülkenin Bilim Adamlarından (2 ile 4 arasında değişen bu üyeler Araştırma Merkezi Başkanı'nın önerisiyle Bilim Bakanı tarafından atanır) (15)

Özet bir şekilde, İran'ın resmi kaynakları verilerini baz alarak bu ülkenin nükleer kapasitesini ve bu sahada faaliyet gösteren kurumları aktarmaya çalıştım. Bildiğimiz gibi her hangi bir ülkenin askeri, ekonomik, bilimsel ve ya nükleer kapasitesi konusunda kesin veriler ve bilgiler ortaya koymak gerçekçi bir yaklaşım değildir. Genel olarak Batılı

Devletler bir ülkeyi hedef haline getirip her hangi bir emperyalist saldırı planladıkları zaman ellerinde ve denetimlerinde bulunan uluslar arası kitle iletişim araçlarını kullanarak Dünya kamuoyunu kendi hedefleri ve amaçları doğrultusunda harekete geçirip bilgi kirliliği yaratarak dehşet senaryoları yaratırlar. ABD bu yöntemi son olarak Irak'ı işgal etmeden o ülkenin sözde kimyasal, biyolojik silah kapasitesi ve terör örgütü El Kaide ile iş birliği yaptığı konusunda daha sonra tamamen yalan olduğu ortaya çıkan planla gerçekleştirmiştir. İran'ın nükleer kapasitesi ve niyeti konusunda yıllardan beri başta ABD, İsrail ve diğer Batılı Devletler tarafından pek çok senaryo ortaya atılmıştır. Bu devletlerin genelde bölgenin tamamına özeldir İran'a yönelik saldırgan ve çıkara dayalı hedeflerinin olduğu herkesçe malumdur. Bu ülkelerin yanı sıra Rusya ve Çin'in de bu ortamda suyu bulandırıp kendi ekonomik ve stratejik çıkarlar doğrultusunda kimi zaman İran'ın kimi zamanda Batı'nın yanında tavır sergilemektedirler. İran'ın son öneri paketine ve ilgili devletlerin bu cevap hakkındaki yorumlarına geçmeden Mayıs ayında yayınlanan ABD ve Rus Bilim Adamlarının ortak raporuna bir göz atalım. Atom enerjisi ve nükleer fizik uzman olan bilim adamlarına göre:

- İran şu anda nükleer kapasitesi ve füze sistemleri ile Avrupa için tehdit oluşturmuyor.

- İran'ın nükleer silah üretim düşüncesinde olduğuna dair her hangi kesin bir delil söz konusu değildir.

- İran'ın nükleer başlık yapmak için en azından 6 yıl daha çalışması gerekiyor, böyle bir girişim için Uluslar arası Atom Enerjisi Ajansı'nın bütün denetçilerini sınır dışı etmesi gerekiyor ki bu durumda da niyeti ortaya çıkacaktır. Şu ana kadar böyle bir girişim yapmamıştır.

- ABD ve Avrupa'nın İran'ın füze saldırılarına karşı füze kalkanı yapma girişimi gerçekçi değildir. İran'ın bugünkü teknolojisiyle bu tip füzeler üretmesi mümkün görünmüyor.

- Sonuç olarak ABD ve Rusya diğer ülkelerin de desteğini alarak İran'la diplomatik girişimleri ve diyalogu geliştirmelidirler. İran ise Dünya kamuoyu karşısında daha şeffaf davranarak nükleer programının barışçıl olduğunu ispatlamalıdır. (16)

İran'ın her ne pahasına olursa olsun uranyum zenginleştirme projesini askıya almayacağı ve kendi deyimleriyle barışçıl nükleer hedeflerinde sapmayacakları tezlerine karşın Uluslararası arenadan farklı tavır ve yanıtlar gelmeye devam etmektedir. Rusya Dış İşleri Bakanı Sergey Lavrov: biz İranlılarla devamlı temas halindeyiz, tek yol siyasi diyalogdur (17) derken, Pakistan Dışişler Araştırmalar Merkezinden Hümayun Han ise: Batının İran nükleer programı karşısındaki tutumun uluslar arası hukuk normlarına uygun olmadığını, batının kendi hedeflerine ulaşmak için İran'a baskı yaptığını ileri sürüyor. (18) Bu ülkenin nükleer kapasitesi konusunda Batı'da hatta ABD'nin üst yönetiminde de tam bir fikir birliği söz konusu değildir. Örneğin son gelişmelerle ilgili bu ülkenin U.A.E.A. temsilcisi Gelin Davis: İran gerekli miktarda bir küçük atom bombası üretimi için uranyumu zenginleştirmiştir. Viyana'da 35 ülkenin temsilcilerine bilgi veren G. Davis; "İran Kaçış Gücüne erişmiştir. Kaçış Gücüne göre İran ajans denetçilerinin tesislerden çıkarılarak hızlı şekilde yüksek derecede uranyum zenginleştirmek kabiliyetine sahiptir." (19) Oysaki A.B.D. Ulusal İstihbarat İdaresi Başkanı Denice Blear ise: İran hiçbir şekilde 2013'ten önce Atom Bombası yapabilecek uranyumu yeterli derecede zenginleştiremez. D. Blear A.B.D. kongresine sunduğu raporda, İran'ın Atom Bombası yapma kararında olduğuna dair her hangi bir kanıt elde edemediklerini ve İran Devlet Adamlarının bu yönde bir düşünceye sahip olmadıklarının açıklamıştır.(20)

Bu gelişmeler yaşanırken Fars Körfezi kıyısındaki Buşehr nükleer santralının faaliyete geçme aşamasında olduğu ileri sürülmektedir. Bazı kaynaklara göre her hangi bir hava saldırısına maruz kalmamak için kimi zaman bu tip nükleer tesislerin faaliyete geçme tarihleri kamuoyundan saklı tutularak Dünya kamuoyunu bir oldubittiyle karşı karşıya getirmekte kullanılan bir yöntemdir. Nükleer yakıtla çalışan Buşehr reaktörünün saldırıya uğradığı takdirde çok yakın mesafedeki körfez kıyısındaki Arap Emirliklerinin maruz kalacağı nükleer tahribat bu küçük ülkelerin büyük bir çevre felaketi olacaktır. Yüklenici firma yetkililerinin verdiği bilgilere göre Buşehr reaktörünün üretime geçme hazırlıkları tamamlanmış ve birinci aşama olan hidrolik denemelerinin hazırlık aşamaları bitmiştir.(21) İsrail devletinin askeri ve sivil yöneticilerinin tehditkâr demeç ve beyanatlarına karşılık İran Devlet Adamları her fırsatta nükleer ve askeri tesislerinin saldırıya maruz kaldığı takdirde buna sert şekilde karşılık vereceklerini anlatmaktadırlar. Bölgenin bir sıcak çatışmayı ve savaşı kaldıramayacağını ve burada tutuşan bir alevin bütün bölgeyi saracağı kanaati sağduyu sahibi her kesin ortak düşüncesidir. Bu doğrultuda Rusya Başbakanı Vladimir Putin Fransız haber ajansına şöyle demektedir: “İran’ın 5+1 devletlerine verdiği yeni öneri paketi yetersizdir. İran’a karşı kullanılacak herhangi bir askeri yonteme kesin olarak karşıyız. Bu kabul edilmez bir konudur. Çok tehlikeli bir senaryodur. İran’a karşı gerçekleştirilen bir saldırı terörizmi genişleterek aşırı unsurları güçlendirir.” (22) Batıyla İran arasındaki nükleer restleşmede İran yönetimi her fırsatta kendilerince haklı olduklarını barışçıl nükleer teknolojiye ulaşmada ve bu doğrultuda uranyum zenginleştirme projelerinden ödün vermeyeceklerini ve bu hususta müzakere etmeyeceklerini açıklamaktadırlar. Bu ülkenin karmaşık siyasal sisteminde ve iç içe geçmiş yönetim erkinde pek çok kişi (23) ve kuruluş söz sahibidir. Ama bu güç odaklarının bir Devlet Politikası olan nükleer siyaset konusunda hemfikir oldukları aşikârdır.

İran’ın nükleer programı bu ülkenin iç ve dış politik başarı ve başarısızlıklarıyla doğrudan ilintilidir. Yazımın başında değindiğim Kazakistan’daki Aktav kentinde bu hafta yapılan “Hazara Kıyı Ülkeler” toplantısına İran’ın davet edilmemesi Rusya ve bölge ülkelerinde, İran’ı inzivaya sokma ve Uluslar arası arenada tecrit etmeye yönelik girişimlerin parçası haline geldiğinin bariz bir göstergesidir. Bu konu geçen sene Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üye seçimi sırasında Asya gurubunun temsilcisi olarak İran’ın adaylığı gündeme geldiğinde de tebarüz etmişti. Belki de bu sıkıntının farkında olan İran yöneticilerden OPEC daimi temsilcisi 2011 yılında İran’ın bu örgütün başkanlığına geleceğine dair meşru ve yasal haklarını şimdiden deklere etmek zorunda kalmıştır. İranlı temsilci Seyit Muhammet Hatibi düzenlediği basın toplantısında OPEC’te başkanlık alfabetik sıraya göre belirleniyor. Buna göre 2010 da Ekvator temsilcisi Başkan İran Temsilcisi Başkan Yardımcısı, 2011 de ise İran Temsilcisi Başkan Irak temsilcisi ise Başkan Yardımcılığı makamını üstleneceklerdir demiştir.(24)) İran son öneri paketinde nükleer programından çok uluslar arası sorunlar ve problemleri gündeme getirerek bunlara çözüm aranmasını dile getirmektedir. Filistin sorunu, dünyayı tehdit eden çevre sorunları, Hint okyanusundaki deniz korsanları sorunu, açlık, yoksulluk, Birleşmiş Milletler ve ona bağlı Güvenlik Konseyi’nin yeniden yapılandırılması gibi kimi soyut ve çözümü zaman isteyen konuları ön sıralara çıkarmıştır. Öte yandan İran, Güvenlik Konseyi’nin bundan önceki ve önümüzdeki dönemde uygulamaya koymasını düşünen muhtemel ambargolara karşı girişimlerini de sürdürmektedir. Bu çerçevede son olarak Venezüella Devlet Başkanı Hugu Chavez’in Tahran ziyareti sırasında uygulanması düşünülen benzin ambargosuna karşın, günde bu ülkeden 20 bin tonluk benzin ithal edilmesi anlaşması iki dost ve müttefik ülke arasında imzalanmıştır. İranlı yetkililerin ambargoları delme ve hafifletme yöndeki diplomatik girişimleri devam etmektedir. İran Bankaları, Devrim Muhafızları gibi askeri kuruluşları, finans ve yatırım şirketleri, nükleer ve askeri her türlü teknolojiyle ilgilenen

araştırma ve bilim merkezleri gibi pek çok müessese Güvenlik Konseyi'nin ilgili uzman kuruluşları tarafından mercek altına alınmış ve ambargoya tabi tutulmuşlardır. İran'a bu kapsamda nükleer ve füze sistemleri ile ilgili yüksek teknoloji, teknik araç gereç ve yedek parça satan ülkeler ve şirketler ABD 'nin hışmına uğramakta ve cezalandırılmaktadırlar.

Nükleer İran uzun zamandan beri uluslar arası arenanın gündeminde olan karmaşık bir sorun olarak önemini korumaktadır. Bütün uluslar arası krizlerde ve sorunlarda olduğu gibi her ülke kendi uzun ve kıssa vadeli çıkarları çerçevesinde konuya yaklaşmakta ve ilgili uluslar arası kuruluşları kendi düşünceleri doğrultusunda tavır almaya ve siyaset belirlemeye zorlamaktadır. Batılı güçler, İran'ın Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrası ve sonrasında meydana gelen olumsuz gelişmeleri de fırsat bilerek istediklerini bu ülkeye dikte ettirmeye ve baskılarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. İsrail, en büyük düşmanı olarak algıladığı bu ülkeyi köşeye sıkıştırma peşinde olup her türlü kışkırtma ve provokasyonu yapmaktan çekinmemektedir. Bunun son örneği Rusya'dan İran'a mal taşıyan bir yük gemisinin İsrail ajan korsanları tarafından açık denizlerde kaçırılması ve yüküne el konulmasıdır. Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti belirgin bir tutum sergilemeyerek Batı'dan ödünler koparma peşindedirler. Bunun yanı sıra İran'la karlı ekonomik ve ticari ilişkiler kurarak fırsatı kendi lehlerinde kullanmaktadırlar. Bölgedeki baskıcı ve otoriter rejimlerle yönetilen kimi komşu devletler ise İran'ın nükleer tehdidini abartarak dikkatleri bu konuya yönlendirmekte, insan haklarından yoksun şiddete dayalı yönetimlerini sürdürmeye çalışmaktadırlar. Başta ABD olmak üzere Batılı devletler, nükleer İran'ı bahane ederek bölgeyi askeri olarak işgal etmekte ve komşu devletleri silahlandırarak silah satışından milyarlar doları ülkesine transfer etmektedirler. ABD 'in dev silah şirketleri astronomik fiyatlarla füzesavar, hava savunma sistemleri, savaş uçakları ve her türlü silahı bu ülkelere satmaktadır. ABD körfezden Orta Asya'nın içlerine kadar askeri üstler kurmakta ve fiilen bütün bölgeyi işgal etme çabalarını attırarak sürdürme peşindedir. İran yönetimi ise içeride karşılaştığı büyük ekonomik ve toplumsal olayların çözümünde dıştan gelen bu baskıları dış düşman mitosuyla kullanmaktadır. Demokratikleşme hareketlerini ve yasal muhalefeti susturma yöntemini sorunların çözümünde yaygın bir yöntem olarak algılamaktadır. Oysaki içte zaafı olan bir yönetimin dışarıdaki krizlerde güçlü bir konuma sahip olamayacağını bilmeleri gerekiyor. Kimi uzmanlara göre ilerideki dönemlerde güvenlik garantisi ve rejimin meşruiyetinin Batılılarca kabul edilmesi karşısında bu ülkenin devlet adamları nükleer programları konusundaki katı tutumdan ödün verebilecek konuma gelebilirler.

İran'la 5+1 Gurubu Nükleer Müzakereleri

2009 yılının Ekim ayında İsviçre'nin Cenevre kentinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ve Almanya ile İran İslam Cumhuriyeti resmi heyetleri arasındaki görüşmelerde İran'ın Nükleer Programı ele alındı. Müzakereler, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın (IAEA) hazırladığı raporlar ve İran'ın sunduğu paket çerçevesinde gerçekleştirildi. Toplantıların başladığı sırasında taraflar arasındaki ilişkiler çeşitli sebeplerden dolayı gerilmişti. İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad'ın B.M. Genel Kurulundaki konuşması, İran-Irak savaşının yıldönümü münasebetiyle İran Devrim Muhafızları'nın 'Yüce Peygamber' adlı askeri tatbikat sırasında kısa ve uzun menzilli füze denemeleri ve bütün bu olup bitene batılı devlet adamları ve özellikle Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy, İngiltere Başbakanı Gordon Brown ve Almanya Başbakanı Angela Merker'in sert tepkileri iplerin gerilmesine neden olmuştu. Pek çok siyasi gözlemci ve strateji uzmanı müzakerelerin başlamadan başarısızlıkla sonuçlanacağına dair öngöründe bulunmuşlardı. Bu gergin ortamda İsrail devlet adamlarının kışkırtıcı demeçleri ve gazetelerinin tahrik edici yazıları görüşmeleri olumsuz yönde etkilemeyi hedeflemişti.

Tahminlerin aksine bu gergin ortamda müzakereler sağduyunun hakim olduğu bir ortamda gerçekleştirildi. Taraflar karşının tepkisini çekecek ve diyalog zeminine hasar verecek davranış ve demeçlerden itina ederek en azından birbirilerini dinlemeyi ve anlamayı denediler. Toplantılar sırasında ABD'li temsilci William Burns (ABD Dışişleri Bakan yardımcısı) ile İran'ın Nükleer Baş Müzakerecisi Sait Celili (İran Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri) arasındaki ikili görüşmeler yeni bir dönemin başladığının müjdecisi gibiydi.(25) Bu görüşme çok önemli olarak değerlendirilmelidir. Uzun yıllardan beri ABD her fırsatta İran'ı, kendi deyimiyle dünyadaki şer eksenin başı ve teröre destek veren ülke olarak nitelendirmektedir. Bundan önce iki ülke arasında resmi veya gizli oturumlar ve görüşmeler yapıldığını biliyoruz. Ama bildiğimiz kadarıyla bundan önceki buluşmalar genelde ikili ilişkilerden ziyade tali konular; örneğin Irak'ın güvenliği veya Afganistan'ın imarı gibi konular ekseninde cereyan etmiştir. İran tarafının tutumuna gelince, unutmamalıyız ki 1980'de İslam Devrimi'nin ilk yıllarında Cezayir'de yapılan bir uluslararası toplantı sırasında İran Dışişleri Bakanı'nın ABD'li meslektaşıyla görüşmesi İran kamuoyunda büyük tepkilere neden olmuş, Methi Bazorgan Başkanlığı'ndaki hükümet düşmüş ve ABD'nin Tahran Büyük Elçiliği bir grup devrimci öğrenci tarafından işgal edilerek Amerikalı diplomatlar rehin alınmışlardı. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler o tarihten beri kesilmiş durumdadır.

Cenevre'deki müzakereler sonunda temel sorunların ve anlaşmazlık konularının hemen çözülmesi düşünülemez. Hatta gündeme alınacak, tartışılacak, çözüm yolu aranacak hunsuların tespiti bile uzun ve yorucu tartışmalar sonunda belirlenecektir. Nükleer faaliyetler gibi karmaşık ve girift bir konunun teknik, siyasi, askeri ve pek çok değişik yönü bulunmaktadır. Burada en önemli handikap iki taraf arasında güven ortamının bulunmamasıdır. Bence müzakerelerin bu aşamasında en önemli başarısı her hangi bir yönde imzalanacak anlaşmadan çok, görüşmelerin devamının yapılmasına dair taraflar arasında sağlanan görüş birliğidir. UAEA Başkanı Mohamed Elbaradei ve İran Nükleer Baş Müzakereci Sait Celili toplantılar sonunda düzenledikleri basın toplantısında, görüşmeler sırasında ele alınan konular ve yürütülen müzakereler konusunda kamuoyunu bilgilendirdiler. Batılı siyasetçi, gazeteci ve bu konuyla ilgilenen stratejistler ve uzmanlar gelişmeler konusundaki görüş ve düşüncelerini dünya kamuoyuyla paylaştılar. Böylece onların tutum ve yaklaşımlarından bilgi sahibi olduk. İran tarafının fikir ve düşünceleri ise batılı ajanslarda ve özellikle ülkemizde pek yankı bulamadı. Bu yazımda İranlı siyasetçi, uzman ve bilim adamlarının Cenevre görüşmeleri ve sonrasındaki meydana gelen gelişmeler konusunda düşüncelerini size aktarmaya çalışacağım.

Takip ettiğim kadarıyla İran'ın en üst yönetim kademelerinden henüz resmi görüş ve tavır ortaya konmuş değildir. Muhtemelen rejimin kanaat önderleri gelişmeleri yakından takip edip muhtemel gelişmeleri ve tavırları inceleyerek ülkenin milli çıkarlarını da göz önünde bulundurarak politikalarını oluşturmaya çalışıyorlar. Resmi görüş Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hasan Geşgavi'nin görüşmeleri olumlu olarak değerlendirmesinde tebarüz etmiştir. Devlet adamlarının zimni suskunluğunun yanında uluslararası ilişkiler ve nükleer stratejisiler verdikleri demeçlerinde konuyu enine boyuna ele almış ve fikir beyanında bulunmuşlardı. İran siyasal sistemini yakından takip edenlere göre her hangi bir ulusal meselede, hele nükleer politika gibi çok hassas bir konuda uzmanlar, milletvekilleri ve bilim adamları devletin temel yaklaşım ve siyasal tavrından farklı bir düşünce ortaya koymazlar, koyamazlar. Bu nedenle bu uzmanların fikir ve yaklaşımları aşağı yukarı yönetimin ve ya en azından yönetimdeki en büyük ağırlığa sahip siyasal düşüncenin tavırlarının yansımasıdır.

Cenevre görüşmelerine ve Kum'da ki ortaya çıkan yeni nükleer tesise yönelik önce birkaç milletvekili ve yöneticinin düşüncesini aktarmak istiyorum. İslami Şura Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Üyesi Muhammet Kerim Abedi'ye göre; Batının tavırları olumlu yönde değişmiştir. Bir zamanlar Batılılar bizim nükleer tesislerimizi mühürleyip iki santrifüjümüze bile tahammül göstermiyorlardı. Şimdi ise; bizim binlerce santrifüjümüzü kabullenmişlerdir. Biz binlerce santrifüj yaptık, nükleer yakıt sistemimiz tamamlanmıştır ve bu sahada yeni fabrikalar yapım aşamasındadır. Bütün bu gelişmelere rağmen İran bu ülkelere güvenmemektedir. İran'ın atom bombası üretimi peşinde olma yalanı İsrail Devleti'nin uydurduğu bir yalandır. İran bütün dünyanın nükleer silahlardan arındırılmasını talep etmektedir. ABD'nin İsrail devletinin etkisinden kurtulmasını ve bankalarında dondurduğu 100 milyarlarca dolar İran'ın mal varlığını serbest bırakılmasını istemekteyiz demıştır.(26) Nükleer baş müzakereci Ve İran Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreteri Sait Celili ise: Görüşmelerin olumlu bir havada başladığını ve önümüzdeki dönemlerde devam edeceğini belirtmiştir. İran askeri varlığı ve gücü bölgenin istikrarı ve barışın tesisi için kullanılacaktır. İran UAEA'nın bütün kurallarını uygulamış ve Netenz tesislerini bu çerçevede faaliyete geçirmiştir. Bu tesis şu anda Ajans denetçilerinin gözetiminde ve Ajansın kameraları tesiste faaliyettedir. İran nükleer tesislerini korumak amacıyla askeri ve savunma gücünü artırmıştır. Kum'daki nükleer tesisin yasal olarak faaliyete başladığını ve İran, zamanından önce bu konuda Ajansa bilgi sunduğunu açıklamıştır. (27)

İslami Şura Meclisi Üyesi, Babol kenti milletvekili Mohsen Neriman ise: Dilerim İran nükleer politikasından hiçbir koşulda zarar görmez. Önceki dik duruşumuzdan taviz vermemeliyiz. Eğer ödün vermeye başlarsak uluslararası emperyalist güçler bu ödünle yetinmeyecek ve kendi lehlerine taleplerde bulunacaklardır.(28) Bu ve benzeri politikacılar genel olarak nükleer politikanın yürütülmesinde statükocu bir yapının sözcüleri gibi davranmaktadırlar. İŞM üyesi ve Tahran milletvekili Gölamrıza Misbahiye Mukaddem'e göre ise: Müzakereler olumlu olmuştur. Bu görüşmelerden sonra B.M. Güvenlik konseyi ülkemize karşı baskıları azaltacaktır. Müzakerelerin devamında bu baskılar tamamıyla bitecektir. Kum'daki Fordu nükleer tesislerin yer seçimi bakımından her türlü askeri saldırı göz önünde bulundurularak yapılmış ve Netenz tesislerinin saldırıya uğradığı takdirde bir güvence oluşturma konumundadır. Netenz'e saldırı söylentilerini blöf olarak değerlendiren Mukaddem şimdi her zamandan daha güçlü konumda olduklarını ifade etmiştir.(29)

Milletvekillerin düşüncelerini öğrenmeye devam ediyoruz. Tahran milletvekili ve Meclis Enerji Komisyonu Başkanı Muhammet Rıza Katoziyan'a göre Buşehr nükleer santralinin faaliyete geçmesinin önündeki sorunlar Rusya'nın güvenilir bir müttefik olmadığına en belirgin göstergesidir. Cenevre görüşmeleri çok olumlu olmuştur. İran'ın tabii ve yasal haklarından vazgeçmemeliyiz. Ama uluslararası camianın da güvenini kazanmalıyız. İran bu müzakereler sırasında görüşmeleri başarıyla yürütmüştür.(30) Meclis Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alayettin Burucerdî'ye göre; Bütün müzakereler İran'ın öneri paketi çerçevesinde yapılmıştır. Meclis yüksek güvenlik konularını içeren konularda bilgilendirilmektedir. Ülkenin en yüksek güvenlik kurulu 'Yüksek Güvenlik Konseyi'dir, ben bu komisyonun üyesiyim. Ayrıca Nükleer Komisyonunda üyesi olduğumdan dolayı bütün bu hususlar tarafımdan meclisimize ve değerli üyelerine aktarılmaktadır.(31) Bu bölümde son olarak İran Atom Enerjisi Kurumu Başkanı Ali Akber Salehi'nin sözlerine göz atıyoruz. Salehi şöyle diyor; son aylarda yeni nesil santrifüjlerin üretimi için önemli araştırmalar yaptık. Salehi'ye göre İran'la UAEA'nın arasındaki protokolde 3.1 başlıklı bir madde bulunmaktadır. Bu maddeye göre, üye devletler tesislerinde nükleer yakıt pompalamadan 180 gün önce bu konuyu ajansa haber

vermelidirler. Ama Irak nükleer tesislerine yapılan saldırıdan sonra bu konu gözden geçirilmiştir. Biz bu kurallara uyarız. Yalnız bizim nükleer dosyamız haksız bir şekilde B.M. Güvenlik Konseyine taşınıncaya bizde gönüllü olarak uyduğumuz yeni durumdan vazgeçerek 3.1 maddesinin eski durumuna döndük.(32)

Milletvekillerinin yanı sıra bütün hafta bilim adamları, uluslararası ilişkiler, nükleer ve strateji uzmanları görüş ve düşüncelerini ortaya koydular. Uluslararası ilişkiler uzmanı Dr. Ali Hürrem: ABD ile İran arasındaki ilişkilerin gelişmesi İran nükleer dosyasını olumlu yönde etkileyecektir. Cenevre'deki İran 5+1 müzakerelerini olumlu olarak nitelendiren Hürrem, çatışma yerine barış ve müzakere yolunun tercih edilmesi çok önemli bir gelişmedir ve daha önceden gerçekleşmeliydi. ABD Başkanı'nın değişmesi ve Obama'nın kültürel değerlere işaret etmesini çok pozitif olarak değerlendiriyoruz. İran dışında, İran uranyumunun zenginleştirilmesi konusuna gelince elde edilen platin yum İran'ın elinde bulunması Batı için bir güvence olacaktır. Dışarıda zenginleştirme siyaseti dört yıldan beri gündemde olan bir konudur. İran'ın ikinci adımı ise; Kum'da ki nükleer tesislerini Ajans'ın denetimine açmasıdır. Bu adım müzakerelerdeki havayı olumlu yönde etkileyecektir.(33) Bir diğer uzman Dr. Mehdi Motehherniya ise; Cenevre görüşmelerini çok olumlu olarak değerlendirdiğini, William Burns'la Sait Celili'nin 45 dakikalık baş başa görüşmelerini nükleer müzakereleri yeni bir ortam ve dönemin hazırlanmasını sağlamaya yönelik iyi bir girişim olarak nitelendirdi. İranlı uzmana göre Batı baskı unsurunu kullanarak İran'la sorunlarını çözemeyeceğini anlamıştır. Bu kez akıl yolunu kullanarak müzakere yolunu seçmiştir. Ayrıca ABD ile görüşmeler çok olumlu ve yapıcı olmuştur. (34)

Devrim Muhafızları eski Başkomutanı ve nükleer strateji uzmanı Dr. Hüseyin Alai'ye göre, Cenevre görüşmeleri sırasında iki taraf da olumlu tavır sergilemişlerdir. ABD'nin görüşmeler başlamadan önce Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ndeki füze kalkanı yapma projesinden vazgeçmesi Rusya'nın takdirini toplamış ve iki süper güç arasında uyumlu bir ortamın oluşmasına sebep olmuştur. Bu uyumlu ortam müzakereleri olumlu yönde etkilemiştir. Uranyum zenginleştirme konusuna gelince %5 zenginleştirilen uranyum Rusya ve Fransa'da %20 zenginleştirilerek Tahran Araştırma Reaktörü'nde ilaç sanayinde izotop olarak kullanılacaktır.(35) Konuyla ilgili görüşlerini açıklayan bir diğer nükleer strateji uzmanı Dr. Seyit Celalettin Saadetiyan'a göre bu müzakereler sırasında: 1- ikinci nükleer tesisin ortaya çıkarılmasını fırsat olarak kullanan Batı, İran'ı tereddüde bırakmak, 2- İran'a karşı birlik görüntüsü vermek amacıyla Rusya ve Çin'i yanına almak 3- ABD, İran'la doğrudan diyaloga geçmesinden kaynaklanan sorunları hiçe sayarak bu yolu seçmiştir. Buna karşılık İran da katı tutumundan ödün vererek Tahran Nükleer Reaktörü'nün uranyumunu ülke dışında zenginleştirilmesine razı olmuştur.(36)

İran Atom Enerjisi Kurumu Eski Başkan Yardımcısı Dr. Sadık Rebbani'ye göre; görüşmeler olumlu bir başlangıçtır. Rebbani, her hangi bir santrifüjü de zenginleşmiş uranyumu kalan kısmından ayırıştırma yeteneği onun veriminin iyi derecede olduğunu göstergesidir. İran eski santrifüjlerinin bu yeteneği iki idi, şimdi beş oldu, yakın gelecekte on olacaktır. Bu rakamların büyümesi randımanın yükselmesi anlamına gelir. Buşehr Nükleer Reaktörü'nden başka %20 zenginleştirilmiş uranyumla çalışacak reaktörlere ihtiyacımız var.(37)

Cenevre görüşmeleri konusunda bir siyasi partinin de görüşlerini aktarmak istiyorum. İslami Mütelifa Partisi'nin (Hizbe Mütelifeye İslami) dış politikadan sorumlu Genel Başkan Yardımcısı Hamit Rıza Tereggi şöyle diyor: Önümüzdeki dönemlerde adım adım hedeflerimizi planlamalıyız. Görüşmelerin olumlu olduğunu ve iki taraf arasında yeni bir hava oluştuğunu belirten Tereggi ülkesinin bu görüşmelerden başarıyla çıktığını kaydetti. Ona göre elde edilen başarılar:

- 1- İran'ın başarısı kendi önerdiği paketin müzakerelerin temelini oluşturması,
- 2- İran'ın dünyanın en güçlü 6 ülkesinin yanında aynı masanın başında yer alarak dünya sorunlarıyla ilgilenmesi,
- 3- Batı'nın her türlü ambargosu ve baskı siyasetinden geri adım atması,
- 4- Batılı ülkelerin İran Nükleer Araştırma Reaktörleri için %19.75 yoğunlukta zenginleştirilmiş uranyum temin etmeleri,
- 5- Batı ve 5+1 devletlerinin İran'ın ikinci uranyum zenginleştirme tesisinin yapımını kabul etmeleri ve yalnızca Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın denetimiyle yetinmeleridir.

ABD ile müzakereler yalnız o ülke ile değil, Avrupalılar ve İsrail'inde İran politikalarını etkileyecektir demiştir.(38) Son olarak İran Dışişleri sözcüsü Hasan Gaşgavi'nin uzun basın toplantısından birkaç cümle aktarmak istiyorum. Devletin resmi düşüncesinin göstergesi sayılacak olan Gaşgavi'nin sözlerine şöyle: Görüşmeler olumlu bir havada başlamış olup, uyumlu bir ortamda devam etmektedir. Bütün suçlamalara karşın UAEA Başkanı'nın Kasım raporundan umutluyum. İran Nükleer programından sapmamıştır. Ek protokolü kabul etmiştir.(39)

Yazımın bitmesine doğru İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinejad'ın Bakanlar Kurulu sonrasında basına verdiği demeç haber ajanslarının bültenine düştü. Son gelişmelerle ilgili saptamalarını aktarıyorum. Ahmedinejad şöyle diyor: Bizim ABD'den nükleer yakıt almakta bir sorunumuz yoktur. Biz yakıt alacağız. ABD'de satıcı olabilir. %20 zenginleştirilmiş yakıt reaktörlerimiz için alınacaktır. Bizim bu önerimiz birçok ülkenin ilgisini çekmiştir. Önümüzdeki günlerde bu konuyla ilgili uzmanlarımız araştırmalar yapacaklardır. Bu yakıtı İsrail hariç bütün devletlerden satın alabiliriz. Aynı zamanda İran Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı da olan Ahmedinejad'a göre Fransa'da İran'a yakıt satma taraftarıdır. Cenevre görüşmelerini çok olumlu olarak değerlendiren Ahmedinejad bütün uluslararası sorunların görüşmeler yolu ile çözülebileceğini ifade etmiştir. İran'ın öneri paketi çerçevesinde iki tarafın görüşmeleri sürdürmelerini dünyanın diğer sorunlarının da diyalog yolu ile çözüleceğine dair kanaatini ifade etmiştir. ABD Başkanı'nın tutumunun değişmesi konusunda umutlu olduğunu vurgulayan Ahmedinejad, Cenevre görüşmeleri sükûnet içinde olumlu şartlarda, adaletin ve saygının ön planda olduğu uluslararası silahsızlanma ve Tahran Nükleer reaktörünün yakıt ihtiyacının gündeme geldiği, yapıcı bir toplantı olduğunu beyan etmiştir. Ahmedinejad'a göre görüşmeler bu yapıcı toplantıdan sonra bazı devletlerin davranışını mantık ve adalet çerçevesinde olumlu yönde deşmiştir. Kum'da ki Furedu Nükleer tesisleri konusunda ise, bu tesislerin kendi şartlarında faaliyete geçecektir, bizim Atom Enerjisi Kurumumuzla Rus müteahhit konuyu araştırıyorlar, demiştir.(40)

Resmi ağızlardan, devlet adamlarından ve uzmanların beyanatından İran'ın tutum ve düşüncelerini öğrenmiş bulunmaktayız. Uzun bir dönemden sonra bu aşamaya nasıl ulaşıldı. Değim yerindeyse bin yılda çözülmesi zor görünen konular nasıl oldu bu kadar kısa zamanda aşıldı. Bu mesafenin nasıl alındığı konusu üzerinde durmaya çalışacağım. Tabiatıyla İran'la Batı arasındaki buzların hemen çözülmesi ve 30 yıldan beri süre gelen sorunların ve biriken problemlerin birkaç görüşme veya toplantıyla giderilmesi ve çözülmesi düşünülemez. Nitekim daha bu günlerde Amerikan Senatosunda kimi senatörler hala İran'a yönelik sert ve kapsamlı ambargoların uygulanması doğrultusunda yasa tekliflerini ve girişimlerini artırarak devam etmektedirler. Batı'nın, İran'a karşı davranış kalıplarının değişmesi konusu devamlı olarak uluslararası basında tartışılmaktadır. Konuyla ilgilenen okuyucularımız rahatlıkla bunlara ulaşılabilirler. İran'ın tutumuna gelince, İran'ın

karmaşık siyasal sistemi, bir birinden bağımsız ama iç içe geçmiş siyasal kurumları, dini ve teokratik yönleri ile öne çıkan sivil toplum örgütleri, milis kuvvetleri bünyesinde barındıran ulusal çaptaki muhtelif güvenlik güçleri ve pek çok kurum, kuruluş, konsey, meclis ve teşkilattan oluşmaktadır. Bu yapı ülkenin bin yıllara dayanan devlet geleneği, sağlam devletçilik geçmişi ve Şii çimentosuyla birleşince İran İslam Cumhuriyeti ortaya çıkıyor. Diplomasinin bütün yöntemlerini, zaman kazanmaktan başlayarak ilgisiz konuları gündeme getirme ve nice taktikler kullanarak önemli bir yol kazası yapmadan nükleer dosyasını bu aşamaya kadar taşımayı başarmış bir yönetim olarak önümüzdeki dönemden umutlu olarak görülmektedir. Ortadoğu bölgesindeki güç dengesini, ABD ve müttefiklerinin askeri üstleri ve filen İran'a komşu Irak ve Afganistan'daki askeri varlıkları, Fars Körfezi'nde cirit atan uçak gemileri ve benzeri konular bağımsızlığından taviz vermeye yanaşmayan bütün devletler için hafife alınmayacak tehlikeler oluşturmaktadırlar. Irak'ın nükleer tesislerinin akıbeti henüz zihinlerde tazeliğini korumaktadır. Irak Atom Enerjisi Eski Başkanı Fazıl Elcennabi, Elcezire haber portalına verdiği demecinde; ABD işgalinden sonra 1500 Iraklı nükleer bilim adamı, ABD'li ve İsraililerce teröre kurban gittiklerini açıklamıştır. Elcennabi'ye göre savaş öncesi Irak Nükleer sanayinde çalışan 45,000 Iraklıdan çoğu, işgalciler tarafından katledilmiş veya ülkeden kaçırılmışlardır.(41) Bu siyaset Batı'nın ve İsrail'in, bölge ülkelerinin nükleer teknolojiye ulaşmasını engellemeye yönelik genel politikalarının yansımasıdır.

İranlıların müzakerelere yönelik olumlu tutum ve tepkilerine şahit olduk. Bu tepkileri değerlendiren kimi İran uzmanlarına göre İran yönetimi Cumhurbaşkanlığı seçimlerden bu yana içerdeki otoritesinin zayıfladığından ve muhalefetin iktidarın meşruiyetini sorgulamaya devam etmesinden dolayı İran yönetimi Batı karşısındaki katı tutumundan taviz vermiş ve dik duruşundan feragat etmiştir. Bu düşünceyi öne süren çoğu sürgündeki İranlı düşünürlere göre yönetim nükleer ve benzeri konularda Batıya ödün vererek onların karşısında kendi meşruiyetini sağlamlaştırmayı ve Batıdan alacak destekle içerideki baskısını atırarak sürdüreceği tezini ileri sürmektedirler. Başka yorumlara göre ise yönetimin Batıyla temel konularda anlaşma sağladığı takdirde ambargolar hafifleyecek, yabancı sermaye girişi fazlalaşacak, yabancı yatırımcıların desteğiyle üretim artacak, işsizlik azalacak, ekonomi gelişince refah artacak vatandaşlar rahatlayıp demokratik haklar peşinde koşmaktansa huzurlu bir ortamda yaşamayı yeğleyecek. Böle bir olasılık, bu gibi uzmanları tedirgin etmekte ve kendilerince önemli mesafe aldıkları demokratik hakların kazanımına yönelik hareketi sekteye uğratma korkusu doğurmuştur. Bence de, Cenevre görüşmeleri İran Nükleer dosyasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sorunların ve problemlerin diyalog ve görüşmeler yoluyla çözüme kavuşturulması en mantıklı ve rasyonel yöntemdir. Atılan bu adımlarla ülkede teknolojik gelişme sağlanacak ve bağımsızlık pekişecektir. Sürtüşme ve çatışma, istikrasızlık ve daha sert yaptırımların önünü açacaktır. Başta ABD olmak üzere İsrail ve bu ülkenin gelişmesini, istikrara kavuşmasını istemeyenler şimdiye kadar başvurdukları yöntemlerin yanı sıra yeni taktikler kullanacaklardır. Bütün dünyada başvurdukları dini, etnik ve kültürel farklılıkları öne sürerek ülkenin zenginliği sayılan unsurları ayrılık ve istikrasızlık aleti olarak kullanmaya çalışacaklardır. Öte yandan İran'da iktidarı ellerinde bulunduranlar bilmelidirler ki halkını yanına alan, onların desteğini arkasında his eden, aydınlarının, entelektüellerinin fikir ve düşüncelerine değer veren ve önemseyen iktidarların uluslararası arenada sesi daha gür ve yüksek çıkacaktır. Bu gelişme sürecinde kat edilecek uzun mesafede, sağduyu ve ön yargıdan uzak durma temel sorumluluğu her iki tarafa aittir. Görüşmeler hiçbir ön yargıya mahal vermeden sürdürülmelidir. Dünyada ve bölgemizde yeteri kadar sorun ve anlaşmazlık varlığını sürdürmektedir. Ülkemiz Türkiye ise bütün komşularıyla ilişkilerini geliştirmektedir. Uzun yıllardan beri üzerine gidilmeyen kangrenleşmiş problemler bir biri ardına çözülme yoluna

girmiştir. Dostane münasebetler, ticari, ekonomik, diplomatik, turizm ve kültürel ilişkiler çatışmanın ve sürtüşmenin yerine geçince Türkiye'nin yıldızı her zamankinden daha fazla parlak bir şekilde tezahür etmiştir. Gelişmiş ekonomisi, yetişmiş insan gücü, modern ve güçlü ordusu, aktif dış politikası ve istikrarıyla Türkiye bölgenin en önemli devletlerinden birisi olduğunu kanıtlamaktadır.

Nükleer Takas Anlaşması

Türkiye'de son dönemdeki dış politika ataklarının en önemlilerinden biri Tahran'da imzalanan nükleer takas anlaşmasıdır. Aylarca süren diplomatik müzakereler sonucunda İran Nükleer krizinde küçümsenmeyecek bir aşama kat edilmiştir. "Tahran Deklarasyonu" diye adlandırılan bu anlaşmanın mimarı, uzun zamandan beri mekik diplomasi yürüten Türk Dışişleri Bakanlığı'dır. ABD, diğer Batılı devletler ve İsrail bu önemli anlaşmayı küçümsemeye hatta sabote etmeye çalışacaklardır. Nitekim deyim yerindeyse daha anlaşmaya atılan imzaların mürekkebi kurumadan ABD Dışişleri Bakanı'nın, İran'a karşı yeni yaptırımları kapsayan yaptırım taslağını BM Güvenlik Konseyi üyelerine dağıtması bu iyi niyetli olmayan girişimlerin başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

Tahran'da imzalanan Nükleer Takas Anlaşması, (42) Türk dış politikasının büyük bir başarısıdır. Anlaşma, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Brezilya Dışişleri Bakanı Celso Amorim ve İran Dışişleri Bakanı Menuçehr Muttaki tarafından imzalanırken; anlaşmanın imza töreninde Başbakanımız R. Tayyip Erdoğan, Brezilya Cumhurbaşkanı Lula Da Silva ve İran Cumhurbaşkanı M. Ahmedinejad da hazır bulundular. Bu anlaşma, diplomasi ve diyalogun zaferidir. Anlaşmanın imzalanmasıyla psikolojik eşğin aşıldığı, aylarca süren görüşmeler sonucunda güven ortamının sağlandığı ve daha önceleri İran'ın kırmızı çizgi olarak benimsediği "takas, ancak ülke içinde yapılabilir" politikasından vazgeçerek uranyumun ülke dışına çıkmasına onay verdiği bir aşamaya gelinmiştir. Anlaşmada, Batının takas konusunda baştan beri ısrarla üzerinde durduğu prensiplere uyulmuştur. Bu hususlar; takasın bir seferde yapılması, 1200 kiloyu kapsamı ve İran'ın kendi uranyumunu avans olarak vermesini kabul etmesidir.

Anlaşma gereğince İran, uzun yıllardan beri Batı'nın sıkı ambargolarına rağmen Netenz ve Irak tesislerinde bulunan santrifüjlerdeki %3.5 seviyesinde zenginleştirilmiş 2000 kilo civarındaki uranyumun 1200 kilosunu emanet olarak ülkemize gönderecektir. Anlaşma gereği bir ay içinde gerçekleşmesi öngörülen bu nakilden sonra makul bir sürede nükleer araştırma ve nükleer tıp alanında faaliyet gösteren Tahran Nükleer Araştırma Reaktörü'nün yakıt ihtiyacı için %20 zenginleştirilmiş 120 kilo uranyumu Uluslararası Atom Enerjisi vasıtasıyla İran'a teslim edecektir. Bu teslimin gerçekleşmesinden sonra Çekmece Nükleer Tesisleri'nde muhafaza edilecek olan İran'ın uranyumu, daha sonra ajansa teslim edilecektir. İran, Batı'nın ambargoları gündeme gelmeden araştırma reaktörleri için gerekli olan yakıtı değişik ülkelerden temin etmekteydi. Stokları bitmeye başlayınca daha önceleri rahatlıkla temin ettikleri yakıtı satın almak için girişimde bulundularsa da Batı, ambargoları bahane ederek bunu engelledi. Böylece takas düşüncesi ortaya çıktı.

Nükleer kriz sırasında İran'la Batılı devletler arasında asla güven ortamı oluşmadı. Batı adına görüşmeleri yürüten 5+1 gurubuyla İran arasında yıllardan beri sürdürülen müzakereler iki tarafın takındığı önyargılı tutumdan dolayı tıkanmış durumdadır. 1979 İslam Devrimi'nden sonra Batılı Devletler, İran'a kuşku ve şüpheyle yaklaşmakta ve Yahudi Lobisi'nin etkisiyle bu ülkeyi uluslararası arenadan tamamıyla izole etmeye çalışmaktadırlar. İran yönetimine gelince, onlar da devrimden bu yana devamlı olarak başta ABD olmak üzere Batı'nın hedef tahtasında olmaları ve uygulanan politikalar sayesinde Batı'ya asla güven duymamaktadırlar. Sekiz yıl süren Irak Savaşı sırasında Batı'nın

Saddam Hüseyin rejimine açıktan desteği, ABD Merkez Bankası ve diğer bankalarda bloke edilen İran'a ait mal varlığı, bedeli ödenmesine rağmen Fransa'dan satın alınamayan nükleer malzeme, İngiltere'den satın alınan Çiften marka tankların vb. malların bahaneler ileri sürülerek teslim edilmemesi gibi hususlar bu güvensizliğin temelini oluşturmaktadır.

İran yönetimi, güç odakları ve egemen güçleri, nükleer kriz boyunca zor şartlar altına elde ettikleri uranyumun hiçbir koşulda ülke dışına çıkarılmasına onay vermemişlerdi. Eğer bu aşamada buna razı olsaydılar tamamen Türkiye Cumhuriyeti ve devlet adamlarına duyulan güvenden kaynaklanmaktadır. Üstelik bu güven duygusunun oluşumunda konsensüs oluştuğunu belirtebilirim. Örneğin, önceleri takas fikrine yönelik çekinceler ileri süren İslami Şura Meclisi Başkanı, eski nükleer baş müzakereci Dr. Ali Laricani, daha bir hafta önce İslam Ülkeleri Meclis Başkanları toplantısına iştirak etmek için ülkemizde bulunduğu sırada başta Cumhurbaşkanı olmak üzere devlet adamlarımızla faydalı görüşmelerde bulunmuş; bu görüşmeler sonucunda takas anlaşmasına olumlu yaklaşmış ve çekincelerini kaldırmıştır.

Bundan önce de İran nükleer programıyla ilgili kaleme aldığım yazılarımda İran yönetimini oluşturan çeşitli güç merkezleri ve hakimiyetin değişik kanatlarının düşünce ve fikirlerini okuyucularına aktarmaya çalışmıştım. İran İslami Şura Meclisi (Meclis-i Şura-ye İslami) bu ülkedeki yasal tüm siyasi, askeri, ideolojik ve dinsel güç odaklarının temsil edildiği bir kurum olarak siyasal arenada büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle Nükleer Takas Anlaşması'nın İran kamuoyunda ve egemen güçler nezdinde nasıl değerlendirildiğini anlamak için milletvekillerinin olaya nasıl baktıklarına göz atmak istiyorum. Nükleer Takas Anlaşması'nın imzalanmasından sonra İran Milli Güvenlik Konseyi (Şura-ye Emniyet-e Milli) Genel Sekreteri ve Nükleer Baş Müzakereci Sait Celili, Meclis'e giderek milletvekillerini anlaşma hakkında bilgilendirdi. S. Celili, Meclis'teki konuşmasında; Tahran Anlaşması'nın İran'ın nükleer haklarının ve hukukunun kabulünü, uranyum zenginleştirme işleminin yasallığının onaylanmasını, yeni nükleer reaktörlerin kurulması için işbirliği yapılmasını ve barışçıl nükleer faaliyetlerin geliştirilmesi anlamına geldiğini belirtmiştir.(43) S. Celili'nin bu değerlendirmesinden sonra milletvekillerinin büyük çoğunluğu anlaşmaya yönelik olumlu tavır takınmış ve anlaşmayı bu çerçevede değerlendirmişlerdir.

İslami Şura Meclisi üyelerinden 234 milletvekili yayınladıkları ortak deklarasyonla Nükleer Takas Anlaşması'na destek vereceklerini beyan etmişlerdir. Bu milletvekilleri Batı'ya seslenerek; Tahran Anlaşması'nı bir fırsat olarak değerlendirmelerini ve İran'ın gösterdiği bu iyi niyet girişimini görmezlikten gelmemelerini talep etmişlerdir. Milletvekillerine göre; ABD ve Avrupa Devletleri, önemli bir sınavla karşı karşıyadırlar. Onlara göre; Tahran Anlaşması temel alınarak, bundan önceki husumete dayalı tutumlarına son vererek anlaşma zemini aramalıydılar. Milletvekilleri, İran'dan seslenerek barışçıl nükleer programını daha da ileriye götürme tavsiyesinde bulunmuşlar ve Meclis'in bütün hassasiyet ve duyarlılıkla halkın temsilcisi olarak devletin arkasında olduğunu deklare etmişlerdir.(44) Deklarasyona imza atan milletvekillerin çoğunluğu M. Ahmedinejad Yönetimi'ni destekleyen muhafazakar (isul gera) kanada mensup oldukları bilinmektedir.

'Meclis Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu' sözcüsü Kazım Celali, anlaşmayı çok önemli bir gelişme olarak nitelmiş ve İran'ın bu diplomatik atağıyla ortamın yumuşayacağını belirterek bu aşamadan sonra ABD'nin İran'a karşı oluşturmaya çalıştığı kampın başarılı olamayacağı ve zayıflayacağı tezini ortaya atmıştır. K. Celali'ye göre; bu anlaşmadan sonra İran'ın macera peşinde olmadığı anlaşılmış ve Celali, topun Batılıların sahasına düştüğünü ifade etmiştir.(45) K. Celali başka bir demecinde; "Bu anlaşma, Batılı ülkeler için önemli bir sınav konumundadır. Batılılar İran'ın bu olumlu adımına karşı başka

adımlar atmalıdırlar. Bu, İran açısından bir geri çekilme değildir. Batılılar bu anlaşmayı istismar ederek psikolojik savaşa dönüştürebilirler. Önceden İran'ı anlaşmaz bir ülke olarak değerlendirirken anlaşma imzalandıktan sonra da İran'ı geri adım atmakla itham edeceklerdir. Bu, taraflı ve kötü niyetli değerlendirmeler alelacele İsrail tarafından yapılmıştır ve İran'ın Türkiye ile Brezilya'yı kandırdığı tezini ileri sürecek kadar ileri gitmiştir.” diye belirtmiştir.(46)

Nükleer Takas Anlaşması'na yönelik bir değerlendirme de, Meclisin güçlü siyasetçilerinden biri olan 'İçişleri Komisyonu Başkanı' ve 'İslam Devrimi Arşivleri Merkezi (Merkez-e Esnade İngilab-e İslami) Başkanı Ruhullah Hüseyinyan tarafından yapılmıştır. R. Hüseyinyan, anlaşmayı olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiş ve taktiksel olarak ödünler verilebileceğini belirtmiştir. Ona göre; eğer Viyana Grubu, bu anlaşmayı kabul ederse bu İran için büyük bir başarı olacak, kabul etmedikleri takdirde de bütün dünya baştan beri Batılıların hilekarlık peşinde olduklarını anlayacaktır. Hüseyinyan'a göre; “Batı, İran'ın ürettiği uranyumu almak istiyordu; ama güven ortamının bulunmamasından dolayı bu gerçekleşemiyordu. Oysaki şimdi Türkiye'nin taraf olması güven ortamının oluşmasını sağlamıştır. İran'da Türkiye'de yaşanabilecek herhangi bir siyasal gelişme sonrası sorunların oluşabileceğine dair düşünceler bulunmaktadır. Ancak, her anlaşmada biraz risk söz konusudur. Bununla birlikte umarız ve dileriz ki, komşu ve kardeş ülkemiz Türkiye'de, herhangi bir beklenmedik siyasal gelişme meydana gelmez. Tahran Anlaşması İran ulusal çıkarlarını karşılamaktadır.” (47)

Tahran Milletvekili ve Meclis Araştırmalar Komisyonu üyesi Hüseyin Fedai'ye göre; bu anlaşmayla 5+1 müzakerelerindeki tekel kırılmıştır. Viyana Grubu, bu anlaşmayı kabul ettiği takdirde İran nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlı olduğu kabul edilmiş olacaktır. Bu anlaşma, İran'ı inzivaya sürüklemek isteyenlere büyük bir darbedir. Uluslararası istikbararın tahakkümüne vurulmuş bir darbedir. (48) Genel olarak milletvekillerinin anlaşmayı olumlu olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır. Kimi milletvekili de çekincelerini ve kuşklarını dile getirmiştir. Olumsuz düşüncelerinin nedenini anlamak açısından muhalif vekillerin de düşüncelerini paylaşmak istiyorum.

Farklı bir yaklaşım Meclis Başkanlık Kurulu Üyesi Hüseyin Ğefuriferd'ten gelmiştir. Ona göre; Tahran Anlaşması, şimdilik yalnızca bir bildiri niteliğindedir. İran Anayasası'nın 77. maddesi gereğince bu bildiri, İran Meclisi'nin onaylamasından sonra ancak anlaşma sıfatını kazanacaktır.(49) Anlaşmaya en sert eleştiri Tahran Milletvekili Ahmet Tavekküli tarafından yöneltilmiştir. Ona göre; Takas Anlaşması, İran'ın milli menfaatleri ve çıkarlarını temin edemez. Tavekküli, anlaşmayı, ucube diye nitelemiş ve Cumhurbaşkanı'na derhal meclise giderek bu hususta bilgi vermeye çağırmıştır. Anlaşmaya karşıt olan düşüncelerini ifade eden bu milletvekili, “İran'ın elindeki 1200 kilogram uranyumu elinden çıkarıp Türkiye'ye gönderdiği ve Batı'nın %20 zenginleştirilmiş uranyumu İran'a gönderme şartını zenginleştirme işleminin durdurulması şartına bağlarsa durum ne olacak, bunun garantisi nedir?” diye sormuştur. “Böyle bir durumda İran'ın en önemli komşusuyla ilişkileri zarar görmez mi?” diye sormaktadır. (50) Görüldüğü gibi, İran Parlamentosu'nda daha şimdiden Anlaşmaya yönelik eleştirel bakış ve karşı çıkma fikir ve düşünceleri filizlenmektedir. Anlaşmayı sabote etmek için ABD ve diğer Batılı devletlerin ambargoları tekrar gündeme getirecek olmaları, İran'daki anlaşma karşıtı cephenin genişlemesine sebep olacaktır.

İran iç siyasal denklemlerinin şekillenmesi ve dış politik gelişmelerin yazılı basında da derinlemesine incelendiği bilinmektedir. Magazin gazeteciliğinin bulunmadığı ülkede ulusal basın, dergiler ve haber portalları toplumun değişik siyasal, ideolojik, dinsel ve politik grup ve eğilimlerinin yansıma sahasıdır. Görsel basın, yani radyo ve televizyon

yayını, devlet tekelinde bulunduğundan dolayı devletin resmi yayın ve propaganda aracı niteliğindedir.

Gazeteler, dergiler ve internet haberciliği ise çeşitlilik arz etmektedir. Nükleer Anlaşma geniş çapta günlük ulusal gazetelerde (51) yer tutmakta ve şimdilik hemen hemen bütün gazeteler ve köşe yazarları Anlaşmayı olumlu bir gelişme ve İran'ın zaferi olarak değerlendirmektedirler. Buna rağmen kimi gazete ve köşe yazarları da anlaşmaya karşı tavır almışlardır. Örneğin, etkin gazetelerden Cumhuriyet İslami Gazetesi yayınladığı haber yorumunda şöyle yazmaktadır: "İran'ın temel siyaseti, nükleer takasın İran topraklarında yapılmasıydı. Dini liderin direktifleri de bu doğrultuydu. İran'ın temel politikası,

1- %3.5 zenginleştirilmiş uranyumla %20 zenginleşmiş uranyumun takası aynı anda yapılmalıdır.

2- Takas işlemi ülke toprakları içinde gerçekleştirilmelidir.

3- Takas edilecek uranyum miktarını İran tarafı belirlemelidir.

Oysaki bu Anlaşma'da bu hususların hiç biri göz önünde bulundurulmamıştır. Bu da bizim geri adım attığımız anlamına gelmektedir." (52)

Bu ve benzeri yaklaşımlara önümüzdeki dönemlerde daha sıkça rastlayacağımız kanaatindeyim. Yazımın sonuç bölümünde bu konuya değinmeye çalışacağım. Nükleer Takas Anlaşması, dünya basınında da önemli bir yer tutmuş, ABD gazeteleri dahil genel olarak olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler, özet bir şekilde, bizim kitle iletişim araçlarında da yer aldığından tekrarlamayı düşünmüyorum. Ülkemize pek yansımamış olan uluslararası bazı yankıları aktarmaya çalışacağım. Beklediği gibi uluslararası camiadan Anlaşmaya en çok destek İran'ın yakın dostu ve müttefiki ülkelerden gelmiştir. Pek çok sahada işbirliği alanları bulunan ve ABD saldırganlığına karşı işbirliği yapan Venezüella Cumhurbaşkanı Hugo Chavez; Türkiye, Brezilya ve İran arasında imzalanan anlaşmayı çok büyük bir gelişme olarak değerlendirdiklerini ifade ederek, Anlaşmayı, uluslararası emperyalizmin hakimiyetine vurulmuş büyük bir darbe olarak nitelendirmiştir. Chavez, sonuna kadar İran halkının ve devletinin yanında olacaklarını kaydederek, uluslararası camiada İran'ın haklarının korunması yönünde tavır takınacaklarını ve İran'la beraber emperyalizme karşı birlikte hareket edeceklerini beyan etmiştir. (53)

Londra'da Arapça yayınlanan El Kudüs El Arabi gazetesine göre ise: İran bu anlaşmayı imzalayarak son dakika hatta bitiş saniyelerinde ABD ve İsrail'e bir gol atmıştır. Yazıda İran, Nükleer Takas Anlaşması'nı imzalayarak Moskova ve Pekin'deki dostlarına İran'a uygulanmaya çalışılan ambargolar karşısında direnme gücü vermiştir. İran bu anlaşmayı imzalayarak Çin ve Rusya'yı ABD baskısından kurtarmış, üstelik Brezilya ve Türkiye'yi de yanına alarak başarmıştır. ABD bu durumda gafil avlanmıştır. (54) İran'ın bir diğer müttefiki Suriye'nin en prestijli gazetesi Teşrin ise anlaşmayı büyük bir diplomatik zafer olarak değerlendirmiş ve İran'ın nükleer programının şeffaf olduğunun bir göstergesi diye yazmıştır. Bu Anlaşma İran'ın ahlaki ve siyasi başarısıdır. (55) Halen dünyanın tek nükleer Müslüman ülkesi konumunda olan Pakistan Dışişleri Bakanlığı Nükleer Araştırmalar Merkezi uzmanlarından Ğani Cafer'e göre; Batılı ülkeler senelerce İran'ın barışçıl nükleer programı hakkında yanlış ve taraflı propaganda yaptılar, ama bu Anlaşma diplomatik savaşta İran'a büyük bir başarı getirmiştir. (56)

Sonuç olarak

Bu bölümün başında da kaydettiğim gibi İran'la yapılan Nükleer Takas Anlaşması Türkiye Cumhuriyeti'nin çok önemli bir uluslararası diplomatik başarısıdır. Türkiye, bölgesinin en güçlü ve en önemli devleti olarak misyonuna yakışır bir büyüklük ve büyük bir çabayla bu Anlaşmanın yapılmasına zemin hazırlamıştır. Bundan önce Pakistan – Afganistan, Suriye – İsrail ve Balkan Devletleri anlaşmazlıklarıyla ilgili zirve toplantılarına ev sahipliği yapan ülkemiz şimdi de Brezilya gibi geleceğin süper güç olma potansiyeline haiz, nükleer ülke ve güvenlik konseyi geçici üye statüsüne sahip bir devleti de yanına alarak yıllardan beri Batılı süper güçlerin çözemediği karmaşık İran Nükleer Programı'nın en önemli aşamalarından birinin çözümünü başarmıştır. Ülkemizin diplomatik girişim ve ataklarının devam edeceği görünüyor. Tahran'da elde edilen diplomatik başarı konunun diğer muhatapları yani BM Güvenlik Konseyi üyelerine ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır. Bu doğrultuda, Anlaşmanın mimarları Dışişleri Bakanımız ve Sayın Başbakan dünyadaki mevkidaşlarını Anlaşmanın ayrıntıları hakkında bilgilendireceklerdir.

Dış politikadaki bu önemli başarıyı kimse küçümseyemez, zaten komşu devletler başta olmak üzere şu anda altmışa yakın devletle yapılan ikili anlaşmalarla vize sorununun çözülmesi, komşularla sıfır problem politikası, dış politikadaki atakların çeşitli şekilde tebarüzleri olarak değerlendirilmektedir. Sayın Başbakan'ın İspanya'nın Başkenti Madrid'deki konuşmalarında 'üstünlerin hukuku mu, hukukun üstünlüğü mü' diyerek bütün dünyaya çok önemli bir mesaj vererek, İran nükleer konusu bitmiştir, şimdi sıra İsrail'in nükleer silahlarında diye ifade etmeleri bu atağın hız kesmeden devam edeceğinin bir işaretidir bence. Öte yandan, İran İslam Devleti'ni yakından tanıyan ve takip eden bütün uzmanların NATO İttifakı'nın en önemli üyelerinden biri olan Türkiye'ye duyulan bu derin güven ve saygının ardında devlet yönetiminde bulunan devlet adamlarımıza duyulan sonsuz güvenin bulunduğu kanaatindeyim. Bununla birlikte, kimi İranlı uzmanlar Türkiye'deki muhtemel, istenmeyen bir iç siyasi gelişmeyi kendi açılarından risk unsuru olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca anlaşmanın UAEK, Viyana Grubu ve BM Güvenlik Konseyi tarafından gereken ilgiyi görmemesi halinde İran'daki sertlik yanlıları ve uzlaşmaz radikal düşüncelerin taraftarlarının daha çok yandaş toplayabilecekleri ve bundan sonraki süreci sabote edebilecekleri kanaatindeyim.

ABD ve Batılı ülkelerin tutumuna gelince; çifte standart uygulamalarını, ön yargılı ve saldırgan tutum ve davranışlarını bu Anlaşmanın yapılmasından sonraki süreçte hayretle izlemekteyiz. Ben İran'la ilgili bütün yazılarımda komşu ülkedeki insan hakları ihlallerini, muhalefete yönelik sindirme ve baskı politikasını, hukuksuz idamları, basına, yazarlara ve aydınlara yönelik baskıları devamlı olarak kınayan ve eleştiren birisiyim. Nihayetinde bu konular o ülkenin iç problem ve sorunlarıdır. Nükleer soruna gelince, kendi silah depolarında binlerce nükleer, kimyasal ve biyolojik stoku bulunan, zaman zaman bu silahları ve bombaları kendi çıkarları için yüz binlerce masum insanın ölümü pahasına kullanmaktan çekinmeyen devletler hangi hak ve yetki ile aynı sebepten dolayı başka ülkelere karışma ve müdahale etme cesaretini buluyorlar diye düşünüyorum. ABD ve İngiltere'nin daha birkaç yıl önce Irak işgali sırasında, suçsuz sivil Irak halkına karşı kimyasal ve biyolojik silah ve mermi kullandıkları kendi araştırma komisyonlarınca belgelenmiştir. İsrail Devleti'nin daha birkaç ay önce Gazze Savaşı sırasında kullanımı yasaklanmış biyolojik ve kimyasal silahlar ve bombalarla, hastaneleri, pazarları ve sivil yerleşim yerlerini vurduğu BM denetçileri tarafından tespit edilmemiş miydi? Hiç kimseden çekinmeden ellerinde 200 nükleer bomba olduğunu Dünya Kamuoyuna deklare eden, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuna üye olmayan, NPT Sözleşmesi'ni

imzalamayan bir devlet nasıl oluyor da bütün bu kuruluşlara üye olan ve denetimini kabul eden bir devlete eleştiri yöneltebilir.

İran yönetimine gelince geline bu olumlu ortamda başta ABD ve İsrail olmak üzere Batıdan gelecek tehdit, şantaj ve tahriklere kapılmayarak sağduyulu bir şekilde Tahran Anlaşmasına sadık kalmalı ve üzerine düşenleri itina ile yerine getirmelidir. Başta Türkiye, Brezilya, Ç.H.C., Hindistan, bağlantısız ülkeler ve daha bu hafta Tahran'da toplantısı yapılan G 15 ülkeleriyle diyaloga devam ederek diplomatik girişimlerini pekiştirmeli ve haklılığını anlatmalıdır. İran yönetimi Tahran Anlaşmasının ayrıntısını ve anlaşma çerçevesinde yapması gerekenleri biran önce resmi yazıyla UAEK bildirmeli ve anlaşmadan mütevellit sorumluluk ve taahhütlerini eksiksiz yerine getirerek anlaşma karşısında cephe oluşturanlara imkan tanımamalıdır. Bu anlaşma çerçevesinde ön görülen takasın gerçekleştirilmesi Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin ve münasebetlerin zirveye ulaşacağına sağlam bir temeli olacaktır.

Anlaşmanın başarısı bölgesel sorunların okyanus ötesinden müdahaleler olmadan daha kolayca çözüldüğünün en büyük göstergesi olacaktır. Büyük devletlerin bölgemizdeki sorun ve krizlere müdahalesi şimdiye kadar bütün meseleleri içinden çıkılmayacak bir duruma getirdiği ve istikrasızlığın kaynağı olduğu doğrudur. Türkiye, artık bölgemizin en önemli siyasal, ekonomik ve diplomatik aktördür. İstikrar unsuru ve bölgesel barışın garantisi ve güvencesidir. Kesin olan bir gerçek var, Türkiye yaşadığımız bölgenin her türlü nükleer silahlardan arındırılmasını talep etmektedir. İranlı yöneticiler de, başta dini Lider S.Ali Hameney olmak üzere, nükleer silah peşinde olmadıklarını, hatta İslam kurallarına göre böyle silahların kullanımının haram ve yasak olduğunu dile getirmektedirler. İran yönetimi devamlı olarak nükleer faaliyetlerinin barışçıl olduğunu enerji ihtiyacı ile tıp ve benzeri bilim sahalarına yönelik olduğunu deklare etmektedirler. Batılı devletler ve İsrail, niyet okuma yolunu seçerek bu ülkeyi nükleer silah elde etmekle suçlamaktadırlar.

Dipnotlar

1- NPT: Nükleer Silahların yayılmasını Önleme Antlaşması, Temmuz 1968 de Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği ve İngiltere Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması'nı imzalarlar. Antlaşmada bulundukları nükleer güçleri başka devletlere nakletmeme ve başka devletlere nükleer program gelişiminde yardım sağlamama şartını getirirler. Antlaşma 1970 yılında yürürlüğe girdi. İran 1970 yılında bu antlaşmayı imzalamıştır.

2- IAEA: Uluslararası Atom Enerji Ajansı (International Atomic Energy Agency) Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyet gösteren bağımsız bilim ve teknoloji temelli bir organizasyondur. 1957 yılında kurulmuştur. Nükleer Bilim ve Teknolojinin barışçıl amaçlarla kullanılması ve planlanmasında üye ülkelere destek sağlamaktadır. Nükleer güvenlik standartları hazırlamaktadır. Bünyesindeki denetim mekanizması ile ülkelerin taahhütlerini yerine getirmesini kontrol etmektedir.

3- 5+1 Gurubu: İran'ın nükleer faaliyetlerinden doğan krizin çözümü için oluşturulan bu gurup Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ABD, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, İngiltere ve Almanya'dan oluşmaktadır.

4-<http://www.hamshahrionline.ir/News/?id=19845>

5-<http://www.hamshahrionline.ir/News/?id=50335>

6- <http://isna.ir/ISNA/NewsView.aspx?ID=News-1314047&Lang=P->

7-<http://www.hamshahrionline.ir/News/?id=38214>

- 8-<http://isna.ir/ISNA/NewsView.aspx?ID=News-1314047&Lang=P>
- 9-<http://www.hamshahrionline.ir/News/?id=50335>
- 10-<http://www.hamshahrionline.ir/News/?id=50335>
- 11-<http://mozh.blogsky.com/print/post-234/>
- 12- Tahran Üniversitesi Nükleer Araştırma Merkezi 1956 yılında 28 hektarlık bir arazide kurulmuştur. 1962 yılında araştırma merkezi bünyesinde eğitim ve araştırma amaçlı 5 megavatlık santral üretime geçmiştir.
- 13-<http://www.aeoi.org.ir/Portal/Home/Default.aspx?CategoryID=f8e859d6-92f2-414a-8e3c-131aec9dfd9d>
- 14- <http://www.aeoi.org.ir/Portal/Home/>
- 15-http://www.iras.ir/Default_view.asp?@=7085&T=%20ايراني%20و%20بمب%20
ی مت
- 16-<http://www.aeoi.org.ir/Portal/Home/ShowPage.aspx?Object=News&ID=0fd90ff8-16f6-4f54-b77b-8c74518e1341&LayoutID=176788bb-047d-4dbd-9aff-db1217020e99&CategoryID=abb810e6-37fa-47b2-821b-8eae0c8c1f8c>
- 17-15-<http://www.aeoi.org.ir/Portal/Home/ShowPage.aspx?Object=News&ID=cd04223d-32e3-49a5-b062-375710c28304&LayoutID=176788bb-047d-4dbd-9aff-db1217020e99&CategoryID=abb810e6-37fa-47b2-821b-8eae0c8c1f8c>
- 18- http://www.bbc.co.uk/persian/iran/2009/09/090909_wkf-usa-iran-nuke.shtml
- 19-http://www.bbc.co.uk/persian/iran/2009/08/090808_ag_ma_iran_nuclear.shtml
- 20- www.mehrnews.com/fa/newsdetail.aspx?NewsID=897466
- 21-<http://www.aeoi.org.ir/Portal/Home/ShowPage.aspx?Object=News&ID=c9550406-7294-4dae-a46a-9540d11fd002&LayoutID=176788bb-047d-4dbd-9aff-db1217020e99&CategoryID=abb810e6-37fa-47b2-821b-8eae0c8c1f8c>
- 22-http://www.rfi.fr/actufa/articles/117/article_8376.asp
- 23- İran İslam Cumhuriyetinde ulusal güvenlik ve nükleer siyaset konusunda söz sahibi olan bazı Devlet adamları; Rehber (dini lider) Ayetullah Seyit Ali Hamaney, Cumhurbaşkanı: Mahmut Ahmedinejad, İslami Şura Meclisi Başkanı: Ali Laricanı (eski nükleer baş müzakereci), Uzmanlar Meclisi'nin (Meclisi Hübregan) başkanı: Ayetullah Ali Ekber Haşimi Rafsancani, Nükleer baş müzakereci ve İran Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri: Sait Celili, Ulusal Güvenlik Konseyinin üyeleri, Devrim muhafızları komutanı: General Muhammet Ali Caferi, Dış İşleri Bakanı: Menuçehher Mütteki, Ordu komutanları, İran'ın U.A.E.A. temsilcisi: Ali Asğer Sultaniye
- 24-<http://www.mehrnews.com/fa/newsdetail.aspx?NewsID=945245>
- 25-<http://www.isna.ir/ISNA/NewsView.aspx?ID=News-1414468&Lang=P>
- 26-<http://www.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsID=956560- P>
- 27-<http://www.isna.ir/ISNA/NewsView.aspx?ID=News-1414141&Lang=P>
- 28-<http://www.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsID=957260>
- 29-<http://www.aryanews.com/Lct/fa-ir/News/20091006/20091006111349452.htm>
- 30-<http://www.farsnews.net/newstext.php?nn=8807140784>
- 31-http://www.bbc.co.uk/persian/iran/2009/10/091006_op_nuke_salehi_centrifuges.shtml
- 32-<http://www.isna.ir/ISNA/NewsView.aspx?ID=News-1412948&Lang=P>

33-<http://www.isna.ir/ISNA/NewsView.aspx?ID=News-1414417&Lang=P>

34-<http://irdiplomacy.ir/index.php?Lang=fa&Page=24&TypeId=1&ArticleId=5869&BranchId=2&Action=ArticleBodyView>

35-<http://irdiplomacy.ir/index.php?Lang=fa&Page=24&TypeId=1&ArticleId=5783&BranchId=5&Action=ArticleBodyView>

36-<http://www.mehrnews.com/fa/NewsDetail.aspx?NewsID=957664>

37-<http://ilna.ir/newsText.aspx?ID=81360>

38-<http://www.mehrnews.com/fa/newsdetail.aspx?NewsID=960422>

<http://www.irna.ir/View/FullStory/?NewsId=720829>

39-<http://www.mehrnews.com/fa/newsdetail.aspx?NewsID=961265>

40-http://www.bbc.co.uk/persian/iran/2009/10/091006_wkf-senate-sanctions.shtml

41-<http://irdiplomacy.ir/index.php?Lang=fa&Page=24&TypeId=1&ArticleId=5871&BranchId=10&Action=ArticleBodyView>

42 - İran uranyumunun takas anlaşmasının içeriği: İran ile Viyana Grubu olarak bilinen ABD, Rusya, Fransa ve Uluslar arası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) arasında uranyum takasını öngören anlaşmanın maddeleri şöyle:

• Biz, Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nı (NPT) teyit ediyoruz. İran dahil NPT'ye üye ülkelerin barışçıl amaçlı araştırma, ilerleme ve yakıt konularında nükleer enerji elde etme hakkı olduğunu vurguluyoruz.

• Nükleer konularda yapıcı ve olumlu bir havada işbirliği süreci başlaması gerektiğini savunuyoruz.

• Anlaşmanın, birçok alanda özellikle de barışçıl amaçlı nükleer enerji, nükleer santral ve araştırma reaktörleri yapılması için bir başlangıç olması gerektiğine inanıyoruz.

• Nükleer yakıt takası, milletler arasında yapıcı, ileriye yönelik ve işbirliğinin başlangıç noktasını oluşturur. Bu hareket, olumlu işbirliği ve barışçıl nükleer enerji elde etme hakkıyla sonuçlanmalı. İran'ın hak ve hukukuna zarar verecek açıklama ve tehdit dahil her çeşit çatışmacı davranıştan kaçınılmalı, bunun yerini nükleer alanda işbirliği almalı.

• Yukarıdaki maddelerin uygulanması çerçevesinde İran, düşük oranda zenginleştirilmiş 1200 kilogram uranyumu Türkiye'ye emanet bırakmayı kabul ediyor. Bu madde, İran'ın malı olarak Türkiye'de bulunacak. İran ve UAEK bunu denetleme hakkına sahiptir.

• İran yukarıdaki maddeleri kabul ettiğini 7 gün içinde UAEK'ya bildirecek. ABD, Rusya, Fransa ve UAEK'den oluşan Viyana Grubunun olumlu cevabına paralel olarak (Viyana Grubu, Tahran'daki araştırma reaktörü için 120 kilogram yakıtı teslim etmeyi taahhüt ediyor) takasla ilgili detaylara kesin anlaşmada yer verilecek.

• Viyana Grubu, olumlu cevap verdikten sonra taraflar 6. Maddeyi uygulanmakla yükümlüler. İran, düşük oranda zenginleştirilmiş 1200 kilogram uranyumu bir ayda göndermeyi kabul ederken, Viyana Grubu da bir yılda 120 kilogram yakıtı İran'a teslim etmekle mükelleftir.

• Bu anlaşmanın tüm maddelerine riayet edilmemesi halinde İran, verdiği uranyumu geri isteme hakkına sahiptir, Türkiye de bu istek doğrultusunda iadeyi gerçekleştirir.

• Türkiye ve Brezilya, ortak kaygıların giderilmesi çerçevesinde İran ve 5 artı 1 ülkeleri arasında müzakerelerin Türkiye ve Brezilya dahil her ülkede yeniden başlamasını olumlu karşılıyor.

• Türkiye ve Brezilya, İran'ın NPT'deki haklarını takip etme ve taahhütlerine uymadaki yapıcı tavrını takdir ediyor, İran da dost ülkelerin (Türkiye, Brezilya) bu çerçevedeki girişimlerini destekliyor ve onlara teşekkür ediyor.

43 - http://www.iribnews.ir/Default.aspx?Page=MainContent&news_num=226171

44 <http://www.isna.ir/ISNA/NewsView.aspx?ID=News-1540638&Lang=P>,
<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8902280933>

45 - <http://www.isna.ir/ISNA/NewsView.aspx?ID=News-1540059&Lang=P>

56 - <http://ilna.ir/newsText.aspx?ID=124365>

47 - <http://www.mehrnews.com/fa/newsdetail.aspx?NewsID=1085048>

48 - <http://www.irna.ir/View/FullStory/?NewsId=1121594>

49 - <http://www.mehrnews.com/fa/newsdetail.aspx?NewsID=1084896>

50 - <http://www.fardanews.com/fa/pages/?cid=110658>

51- İran'da yayınlanan ulusal gazetelerden bazıları: Keyhan, Cumhuriye İslami, Resalet, Aftabe Yezd, Merdom Salari, Tehrane Emruz, Keyhan, Donyaye İktisad, Ebtekar, Came Cem, İran, Etemad, Ettelaat,

52. <http://www.jomhourieslami.com/pdf/1388/13881201/index.html>,

<http://www.fardanews.com/fa/pages/?cid=110658>

53 - <http://www.irna.ir/View/FullStory/?NewsId=1121262>

54 - <http://www.irna.ir/View/FullStory/?NewsId=1121374>

55 - <http://www.mehrnews.com/fa/newsdetail.aspx?NewsID=1084911>

56 - http://www.iribnews.ir/Default.aspx?Page=MainContent&news_num=226143